

*Het verband tussen zelfvertrouwen,
probleemgedrag en de Nederlandse en
Marokkaanse etniciteit*

Universiteit Leiden

Anne Clijsen

Studentnummer: 0932140

Faculteit Sociale Wetenschappen

Education and child studies: Clinical child and adolescent studies

Begeleider: MSc W. Zwaanswijk

Tweede lezer: dr. M. Malda

Juli 2014

INHOUDSOPGAVE

1. Abstract.....	3
2. Inleiding.....	4
3. Methode.....	11
4. Resultaten.....	12
5. Discussie.....	18
6. Referenties.....	23

Abstract

Little is known about the number of young people who have to deal with problem behavior and what factors are causing or have influence on this problem behavior. It is claimed that Moroccan adolescents show more problem behavior than Dutch adolescents, but whether that is the truth can be doubted. The present study examined how self-esteem and four types of problem behavior are related. This is done with the Strength and Difficulties Questionnaire and the Rosenberg Self-Esteem Scale. These four types of problem behavior are emotional problems, behavioral problems, problems with peers and hyperactivity/inattention. In addition it is examined whether ethnicity has a moderating role in the relation between self-esteem and the four types of problem behavior. In the present study 403 adolescents participated, 214 native Dutch participants and 189 participants of Moroccan origin. First, the study showed a correlation between self-esteem and four types of problem behavior; this correlation was stronger for the Moroccan participants than for the native Dutch participants. Second, the Dutch participants showed more self-esteem than the participants of Moroccan origin. Third, the participants were found to differ in problem behavior, except for emotional problems; the Dutch participants showed more hyperactivity/inattention, the participants of Moroccan origin showed more problems with peers and more behavioral problems. Finally, the study showed that ethnicity does not play a moderating role in the relationship between self-esteem and the four types of problem behavior. In general it can be concluded that self-esteem and problem behavior are related, but that ethnicity is not a moderator in this relation.

Samenhang tussen probleemgedrag en zelfvertrouwen bij jongeren en het modererende effect van etniciteit

Er is nog weinig duidelijk over het precieze aantal jongeren dat te kampen heeft met probleemgedrag, en er is met name onduidelijkheid over hoeveel autochtoon Nederlandse en hoeveel allochtone jongeren hiermee te maken hebben (Vedder, 2008). Deze onduidelijkheid wordt mede veroorzaakt door verschillen in het rapporteren van problemen door jongeren, ouders en leerkrachten (Vedder, 2008). Daarnaast bestaan er veel vooroordelen over allochtone jongeren die meer probleemgedrag zouden vertonen dan autochtone jongeren (Gijsberts & Dagevos, 2004). Nederlands politicus Geert Wilders vroeg laatst of we meer of minder Marokkanen in Nederland willen, aangezien hij ervan overtuigd is dat zij oververtegenwoordigd zijn in de criminaliteit en Nederland beter af is zonder hen (NRC, 2014). In het huidige onderzoek wordt gekeken naar verschillende typen probleemgedrag, namelijk naar emotionele problemen, gedragsproblemen, problemen met leeftijdsgenoten en hyperactiviteit/aandachtstekort. Daarnaast wordt er gekeken of er verschillen zijn in probleemgedrag tussen etniciteiten. Er wordt in het huidige onderzoek gekeken naar jongeren van Marokkaanse afkomst en jongeren van autochtoon Nederlandse afkomst. Met Marokkaanse jongeren wordt vanaf nu bedoeld op eerste-, tweede- en derde generatie Marokkanen, oftewel jongeren die zelf in Marokko geboren zijn, waarvan één of beide ouders in Marokko geboren zijn of waarvan één of beide grootouders in Marokko geboren zijn. Met Nederlandse jongeren wordt bedoeld op jongeren die zelf in Nederland geboren zijn en waarvan ook ouders en grootouders in Nederland geboren zijn.

De hiervoor genoemde typen probleemgedrag zouden de oorzaak kunnen zijn van het vertonen van crimineel gedrag bij zowel autochtone als allochtone jongeren. Deze vier verschillende typen van probleemgedrag komen in veel gevallen ook samen voor. Onder 'emotionele problemen' vallen onder andere angst, teruggetrokkenheid, depressieve gevoelens en psychosomatische klachten (Postma, 2008). Emotionele problemen worden ook wel internaliserende problematiek genoemd (Stevens, Pels, Vollebergh, Bengi-Arslan, Verhulst, & Crijnen, 2005). Met 'gedragsproblemen' wordt bedoeld op het regelmatig ongewenst gedrag vertonen dat voor anderen storend is (Nederlands Jeugdinstituut, n.d.), zoals agressief gedrag, onrustig gedrag en delinquent gedrag (Postma, 2008). Gedragsproblemen worden ook wel externaliserende problematiek genoemd (Stevens et al., 2005) en kunnen zich uiten in dwars, opstandig, prikkelbaar, driftig, antisociaal, druk en impulsief gedrag (Nederlands Jeugdinstituut, n.d.). Relaties met anderen zijn van groot belang. Wanneer deze relaties niet goed zijn, is dat een belangrijke risicofactor voor het ontwikkelen van probleemgedrag (Van Lier, 2010). 'Problemen met leeftijdsgenoten' kunnen verschillende vormen aannemen. Zo kan het bijvoorbeeld betekenen dat jongeren afgewezen worden door leeftijdsgenoten, of dat jongeren omgaan met leeftijdsgenoten die probleemgedrag laten zien (Van Lier, 2010). Dit hoeft geen grote consequenties te hebben, maar zou ervoor kunnen zorgen dat sociale normen en gedragingen niet aangeleerd worden of dat niet geleerd wordt wat grensoverschrijdend gedrag is. De gedragsontwikkeling verloopt minder goed dan wanneer de relatie met leeftijdsgenoten goed is (Van Lier, 2010). Tenslotte wordt met het

probleemgedrag 'hyperactiviteit' bedoeld op onrustig en overactief gedrag (DSM-IV, 2000). Met 'aandachtstekort' wordt bedoeld op ernstig en aanhoudend aandachtstekort (DSM-IV, 2000).

Probleemgedrag en etniciteit

Allochtone jongeren zijn oververtegenwoordigd in criminaliteit, maar de reden hierachter is nog niet duidelijk (Bellaart, 2013). Mogelijk komt de oververtegenwoordiging in de criminaliteit doordat er bij allochtone jongeren meer risicofactoren aanwezig zijn voor psychische en gedragsproblemen. Ook kan de impact van deze risicofactoren worden vergroot door de minderheidspositie en tegenstellingen met de meerderheidsgroep die zij ervaren in de Nederlandse samenleving (Bellaart, 2013). Een voorbeeld van een tegenstelling is de opvoedingsdoelen van ouders met verschillende culturele achtergronden. Bij Nederlandse jongeren zijn de opvoedingsdoelen van ouders vooral gericht op autonomie, dus het 'voor jezelf opkomen, zelfstandig zijn en verantwoordelijkheidsgevoel hebben', terwijl deze bij Turkse en Marokkaanse ouders prestatiegericht zijn, 'een goede opleiding afronden en serieus aan de toekomst denken' (Bellaart, 2013). Door deze tegengestelde verwachtingen botsen de gedragingen van allochtone jongeren mogelijk met wat er van hun verwacht wordt in de Nederlandse samenleving. Dit zou een reden kunnen zijn waarom zij vaker in de criminaliteit terecht komen.

Allochtone jongeren hebben vaker te maken met probleemgedrag (Bellaart, 2013). Het is de vraag of dit voortkomt uit de etnische achtergrond van deze jongeren, of dat dit te maken heeft met de sociaal-economische status van de jongeren en het gezin waarin zij leven (Stevens et al., 2005). Allochtone jongeren zouden meer probleemgedrag kunnen vertonen door de stress die zij ervaren door hun migratie (Stevens et al., 2005). Voor de groep uit het huidige onderzoek is een meer voor de hand liggende verklaring dat het opgroeien in een samenleving waarbij twee of meer etniciteiten naast elkaar bestaan bij jongeren stress kan opleveren, aangezien dit niet in alle gevallen zonder conflicten of tegenstellingen gaat (Van Oort, 2006). Zo worden de jongeren uit de minderheidsgroep vaak gezien als te gevoelig voor discriminatie en jongeren uit de meerderheidsgroep als oorzaak van de discriminatie (Verkuyten, 2005). Een mogelijke verklaring voor de stress, die wordt ervaren door jongeren die in een samenleving opgroeien met twee of meer etniciteiten, is dat allochtone jongeren zich in Nederland door hun minderheidspositie minder veilig voelen. Dit minder veilig voelen kan voortkomen uit de eerder genoemde tegenstellingen en andere verwachtingen die er gesteld worden (Bellaart, 2013). Mogelijk laten allochtone jongeren minder probleemgedrag zien, doordat zij die negatieve ervaringen door een minderheidspositie die tot stress leiden minder of niet hebben (Murad, Joung, Verhulst, Mackenbach, & Crijnen, 2004). Ook zouden allochtone jongeren door hun minderheidspositie minder zelfvertrouwen kunnen hebben, aangezien zij verschillen ervaren met jongeren uit de meerderheidsgroep (Driessen, Doesborgh, Ledoux, van der Veen, & Vergeer, 2003). In onderzoek wordt genoemd dat het verschil in zelfvertrouwen tussen etnische groepen vooral ontstaat bij het ouder worden van jongeren (Orth, Trzesniewski, & Robins, 2010). Daarnaast oefenen meerdere factoren van jongeren hier invloed op uit, namelijk hun sociaal-economische status, relaties met

anderen, gezondheid en gebeurtenissen in hun leven (Orth et al., 2010). Er is echter ook onderzoek dat laat zien dat zelfvertrouwen gemiddeld hoger is bij groepen die niet tot de meerderheidsgroep behoren (McClure, Tanski, Kingsbury, Gerrard, & Sargent, 2011). Dit kan worden verklaard doordat zelfvertrouwen niet bepaald wordt door ervaringen van buitenaf, maar gevoelens van een persoon zelf (McClure et al., 2011). Als jongeren uit minderheidsgroepen sterke gevoelens van verbondenheid met elkaar voelen, hoeft het deel uitmaken van een minderheidsgroep niet direct een lager zelfvertrouwen te betekenen.

Er is ook literatuur waarin wordt aangegeven dat er geen verschil is tussen autochtone en allochtone jongeren in de mate van probleemgedrag (Wissink, Deković, Yağmur, Stams, & de Haan, 2008). Uit deze tegenstellingen in de literatuur over het aantal jongeren van allochtone en autochtone afkomst met probleemgedrag, blijkt wederom dat er hier nog weinig duidelijkheid over is. Deze tegenstellingen in de literatuur kunnen, zoals eerder vermeld, veroorzaakt worden door het verschil in rapportages van ouders, leerkrachten en jongeren zelf (Vedder, 2008). Door leerkrachten wordt het meeste probleemgedrag gerapporteerd, het gaat hierbij vooral om externaliserend probleemgedrag bij Marokkaanse jongeren (Stevens, Pels, Bengi-Arslan, Verhulst, Vollebergh, & Crijnen, 2003). Ouders van zowel autochtone als allochtone jongeren rapporteren ongeveer even vaak probleemgedrag, maar dit aantal ligt lager dan het probleemgedrag dat door leerkrachten gerapporteerd wordt (Stevens et al., 2003). Allochtone jongeren rapporteren in vergelijking met autochtone jongeren minder probleemgedrag (Stevens et al., 2003).

Wanneer gekeken wordt naar het soort probleemgedrag, aan de hand van de vier eerder genoemde typen, komen er verschillen tussen etniciteiten naar voren (Zwirs, Burger, Schulpen, & Buitelaar, 2007). Er is geen verschil gevonden tussen autochtone en Marokkaanse jongeren in emotionele problematiek (Dorsselaer, Zeijl, van den Eeckhout, ter Bogt, & Vollebergh, 2007). Het niet verschillen in emotionele problematiek van autochtone en Marokkaanse jongeren kan verklaard worden doordat Marokkaanse jongeren een sterk gevoel van een eigen etnische identiteit hebben. Een gevoel dat kan werken als beschermende factor (Ceelen, 2008). Ditzelfde geldt voor autochtone jongeren, die door hun meerderheidspositie in de samenleving ook een beschermende factor hebben. Marokkaanse jongeren hebben wel emotionele problemen, maar hierover wordt per informant verschillend gerapporteerd. Voor deze verschillen is nog geen sluitende verklaring gevonden (Stevens, 2005). Mogelijk komt dit doordat er in de Marokkaanse cultuur terughoudendheid is in het vragen om hulp, door de prestatiegerichte manier van opvoeden van ouders. Leraren kunnen problemen ervaren die ouders of jongeren zelf niet aangeven. Het niet of minder vragen om hulp is ook terug te zien in de ondervertegenwoordiging van allochtone jongeren in de hulpverlening (Boon, de Haan, & de Boer, 2010). Over autochtone jongeren kan gezegd worden dat er hierbij steeds meer aandacht is gekomen voor probleemgedrag, waaronder emotionele problemen (D'Oosterlinck & Legiest, 2000). Niet alleen wordt er vaker gerapporteerd, maar ook factoren vanuit de thuissituatie zorgen voor een toename van emotionele problemen (D'Oosterlinck & Legiest, 2000). Deze factoren zijn onder andere

éénoudergezinnen, echtscheiding, financiële problemen en problemen met werk. Dit is echter geen sluitende verklaring, aangezien er van deze factoren ook bij de thuissituatie van allochtone jongeren sprake kan zijn.

Allochtone jongeren rapporteren twee keer zo vaak gedragsproblemen als autochtone jongeren (Dorsselaer et al., 2007). Hierbij laten Marokkaanse jongeren meer externaliserende gedragsproblemen zien dan autochtone Nederlandse jongeren, waarbij het vooral gaat om agressie en delinquent gedrag (Stevens et al., 2003). Mogelijk komen de gedragsproblemen voort uit het gevoel van Marokkaanse jongeren dat zij zichzelf moeten redden in de Nederlandse samenleving (Pels, 2003). Zij willen hun autonomie en zelfrespect behouden en zien mogelijk agressie en delinquentie als een van de weinige middelen om voor zichzelf op te komen (Pels, 2003). Dit is een gevoel dat veel Marokkaanse jongeren in grotere mate hebben dan autochtone jongeren, aangezien dit vanuit hun opvoeding en achtergrond aangemoedigd wordt en meer centraal staat dan bij autochtone jongeren (Pels, 2003; Bellaart, 2013). Ook ander onderzoek wijst uit dat jongeren van Marokkaanse afkomst, in vergelijking met autochtone en Turkse jongeren, het meest vasthouden aan waarden en normen uit hun eigen cultuur en dat hier nog al eens agressie bij komt kijken (Oosterwegel & Vollebergh, 2003). Er is echter hierbij wel op te merken dat, zoals eerder vermeld, er door leerkrachten meer probleemgedrag wordt gerapporteerd dan door jongeren en ouders, dus dat precieze aantallen van jongeren met gedragsproblemen niet duidelijk zijn (Stevens et al., 2003).

Een risicofactor voor probleemgedrag bij immigranten is het ontbreken van sociale steun. Met sociale steun worden gedrag en handelingen bedoeld waardoor een kind het gevoel heeft dat er om hem gegeven wordt en het deel uitmaakt van een netwerk (Cobb, 1976). Naast het ontbreken van sociale steun, zijn tegenstellingen tussen de cultuur van afkomst en de Nederlandse cultuur ook een risicofactor (Vedder, 2008). Wanneer wel steun aanwezig is en de tegenstellingen maar klein zijn wordt dit als beschermende factor gezien (Vedder, 2008). Dit zou kunnen verklaren dat problemen met leeftijdsgenoten niet zozeer afhangen van de etnische achtergrond van jongeren, maar van de mate van aansluiting die jongeren hebben met leeftijdsgenoten. Vriendschappen tussen jongeren zijn afhankelijk van de verbondenheid tussen jongeren en hoe zij deze verbondenheid ervaren (Völker, Baerveldt, & Driessen, 2008). Dit is afhankelijk van factoren zoals opleiding, leeftijd, geslacht, gedrag, meningen en houdingen (Völker et al., 2008). Daarnaast wordt empathisch reageren in eerder onderzoek genoemd als beïnvloedende factor van relaties met leeftijdsgenoten, wanneer naar pro sociaal gedrag, agressie en relaties met leeftijdsgenoten wordt gekeken (Eisenberg, Eggum, & Di Gunta, 2010). Empathie wordt genoemd als bevorderend voor pro sociaal gedrag, gedrag dat vrijwillig getoond wordt in het voordeel van anderen, zoals helpen en delen (Eisenberg et al., 2010). Daarnaast blijkt dat empathie zorgt voor het minder laten zien van agressie en antisociaal gedrag (Eisenberg et al., 2010). Hieruit kan geconcludeerd worden dat niet zozeer etniciteit bepalend is voor problemen met leeftijdsgenoten, maar persoonlijke kenmerken van jongeren zoals aansluiting bij leeftijdsgenoten en de mate van empathie.

Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de relatie tussen hyperactiviteit/aandachtstekort en etniciteit. Wel is duidelijk dat er bij deze relatie meerdere factoren betrokken zijn, zoals taal, emotie, aandacht, persoonlijkheid, traumatische gebeurtenissen en motivatie (Dwivedi & Banhatti, 2005). De invloed van hyperactiviteit/aandachtstekort is groter wanneer er ook op een van deze vlakken sprake van problematiek is. Er is onderzoek waaruit blijkt dat autochtone jongeren vaker hyperactiviteit en aandachtstekort rapporteren dan allochtone jongeren (Dorsselaer et al., 2007). Mogelijk speelt bij hyperactiviteit/aandachtstekort en bijbehorende problematiek ook de etnische achtergrond van jongeren een rol (Dorsselaer et al., 2007). Bijvoorbeeld door het wel of niet om hulp vragen van ouders bij deze soort problematiek, of hoe de jongeren vanuit hun achtergrond geleerd krijgen er zelf mee om te gaan.

Probleemgedrag en zelfvertrouwen

Er zijn meerdere factoren van invloed op probleemgedrag van een persoon. Een van deze factoren is zelfvertrouwen. Van het begrip zelfvertrouwen is geen eenduidige definitie, maar het kan worden omschreven als het geloof in eigenwaarde ten opzichte van anderen (Trzesniewski, Donnellan, & Robins, 2003). Zelfvertrouwen is iets wat gevormd wordt door gebeurtenissen en mensen van buitenaf (Trzesniewski et al., 2003).

Er is een samenhang tussen het hebben van een laag zelfvertrouwen en het hebben van emotionele problemen zoals depressieve symptomen (Trzesniewski et al., 2003). Een lager zelfvertrouwen kan zorgen voor meer emotionele problemen, doordat mensen met een lager zelfvertrouwen vaker het gevoel hebben afgewezen te worden (Leary, 1999). Andersom kunnen emotionele problemen zorgen voor een lager zelfvertrouwen, omdat mensen met emotionele problemen door andere mensen vaker ondergewaardeerd en afgewezen worden en dit tot een lager zelfvertrouwen kan leiden (Leary, 1999). Aangezien alleen een laag zelfvertrouwen niet in alle gevallen emotionele problemen hoeft te betekenen en emotionele problemen niet in alle gevallen een lager zelfvertrouwen hoeven te betekenen, is het van belang ook rekening te houden met andere persoonlijkheidskenmerken van een persoon (Trzesniewski et al., 2003).

Ook is een laag zelfvertrouwen gerelateerd aan externaliserende gedragsproblemen, waarbij het vooral gaat om gedrag als agressie, antisociaal gedrag en delinquentie (Donnellan, Trzesniewski, Robins, Moffitt, & Caspi, 2006). Het hebben van een laag zelfvertrouwen kan een voorspellende factor zijn van externaliserende problemen, doordat mensen met een lager zelfvertrouwen zich negatief opstellen ten opzichte van anderen om zich te beschermen tegen hun eigen gevoelens van onzekerheid (Donnellan et al., 2006). Echter, daarnaast is er ook onderzoek dat uitwijst dat juist het hebben van een hoog zelfvertrouwen zorgt voor gedragsproblemen, wat veroorzaakt wordt door gevoelens van narcisme en arrogantie (Donnellan et al., 2006). Mensen met een hoog zelfvertrouwen kunnen gevoelens hebben van beter zijn dan anderen en van mening zijn dat zij boven anderen staan wat bijvoorbeeld tot antisociaal gedrag kan leiden (Donnellan et al., 2006). Hieruit blijkt dat

zelfvertrouwen geen bepalende factor is voor het vertonen van gedragsproblemen, maar wel een beïnvloedende factor kan zijn.

Zelfvertrouwen is afhankelijk van de sociale steun die iemand ervaart (Vedder, Boekaerts, & Seegers, 2003). De kwaliteit van vriendschappen is van belang voor een positieve zelfwaardering en zelfvertrouwen (Völker et al., 2008). Dit zou kunnen betekenen dat wanneer jongeren problemen hebben met leeftijdsgenoten, zij een lager zelfvertrouwen hebben dan wanneer zij geen problemen ervaren met leeftijdsgenoten en sociale steun krijgen (Trzesniewski et al., 2003). Mede door de positie die iemand ervaart in verhouding tot zijn leeftijdsgenoten, wordt het zelfvertrouwen bepaald (Kuhnen & Tymula, 2012). Dit houdt in dat als iemand zich beter voelt dan leeftijdsgenoten, zijn zelfvertrouwen mogelijk ook hoger is. Andersom bekeken wordt door meer zelfvertrouwen iemand door leeftijdsgenoten positiever beoordeeld en heeft iemand vaker goede relaties met anderen (Trzesniewski et al., 2003). Mogelijk heeft door een hoger zelfvertrouwen iemand een meer open houding naar anderen toe. Met een lager zelfvertrouwen is iemand mogelijk vatbaarder voor invloeden en meningen van buitenaf, waardoor deze personen zich minder openstellen en dus vaker minder goed contact hebben met leeftijdsgenoten (Stinson, Logel, Shepherd, & Zanna, 2011).

Hyperactiviteit en aandachtstekort bij jongeren blijken samen te hangen met een lager zelfvertrouwen (Mazzone, Postorino, Reale, Guarnera, Mannino, Armando, Fatta, De Peppo, & Vicari, 2013). Dit wordt mogelijk veroorzaakt doordat hyperactiviteit en aandachtstekort invloed hebben op het algemeen welzijn, het sociale leven, het academisch presteren en het ontwikkelen van sociale vaardigheden van iemand en daarmee kan leiden tot een lager zelfvertrouwen (Mazzone et al., 2013). Hieruit kan geconcludeerd worden dat niet zozeer de hyperactiviteit en het aandachtstekort direct leiden tot een lager zelfvertrouwen, maar dat er vooral gekeken moet worden naar de problemen die jongeren in het dagelijks leven ervaren door hun hyperactiviteit en tekort aan aandacht en hoe zij hiermee om kunnen gaan (Slomkowski, Klein, & Mannuzza, 1995). Oftewel zelfvertrouwen is voor een groot deel afhankelijk van de adaptieve vaardigheden van jongeren met hyperactiviteit en aandachtstekort (Oh, Park, Suk, Song, & Im, 2012).

Zelfvertrouwen, probleemgedrag en etniciteit

Uit onderzoek is gebleken dat er verschillende verbanden bestaan tussen zelfvertrouwen en probleemgedrag. Zowel het hebben van een hoog zelfvertrouwen als het hebben van een laag zelfvertrouwen kan invloed uitoefenen op het vertonen van probleemgedrag, de ernst en het soort probleemgedrag (Donnellan et al., 2006; Trzesniewski et al., 2003; Mazzone et al., 2013). Wanneer gekeken wordt naar de invloed die etniciteit op de relatie tussen zelfvertrouwen en probleemgedrag heeft, kan op basis van bestaande literatuur geconcludeerd worden dat deze invloed per groep en individu verschillend is. Er zijn namelijk naast de etnische achtergrond, ook veel persoonlijke en omgevingsfactoren van invloed. Oftewel het blijkt dat er geen sluitende verklaring is, maar er sprake is van meerdere verklaringen voor de invloed van etniciteit, of het uitblijven van deze invloed, op de relatie tussen zelfvertrouwen en probleemgedrag.

Een van deze verklaringen kan zijn dat wanneer jongeren een hoger zelfvertrouwen hebben en zich sterk verbonden voelen met hun eigen identiteit, dit kan zorgen voor minder probleemgedrag (Wissink et al., 2008). Marokkaanse jongeren geven vaker dan autochtone jongeren aan een sterke eigen identiteit te hebben. Het hebben van een sterke eigen identiteit leidt tot meer positieve gevoelens en meer verbondenheid (Wissink et al., 2008). Hoewel uit onderzoek is gebleken dat het zelfvertrouwen vaak lager is bij allochtone jongeren dan bij autochtone jongeren, zou dit niet direct meer probleemgedrag hoeven te betekenen maar kan dit door een sterke eigen identiteit positief beïnvloed worden. In tegenstelling tot Marokkaanse jongeren zien autochtone jongeren zich niet als een onderdeel van een etnische groep (Wissink et al., 2008). Dit zou kunnen betekenen dat hierbij een hoger zelfvertrouwen negatief beïnvloed kan worden door etniciteit, aangezien bij deze jongeren mogelijk een verbondenheid ontbreekt (Wissink et al., 2008).

Daarnaast kan een verklaring liggen in de normen en waarden van etnische groepen (Oosterwegel & Vollebregt, 2003). Bij de jongeren van Marokkaanse afkomst is minder snel sprake van hulp vragen bij probleemgedrag of gevoelens van een laag zelfvertrouwen, dan dat daarvan bij jongeren van Nederlandse afkomst sprake is. Dit wil niet zeggen dat alle jongeren handelen naar de voor hun etnische groep geldende normen en waarden, maar vaak gebruiken zij dit wel als uitgangspunt (Oosterwegel & Vollebregt, 2003). Mogelijk is niet zelfvertrouwen de bepalende factor of er wel of niet probleemgedrag wordt gerapporteerd, maar hangt dit af van jongeren, ouders of leerkrachten en wat er vanuit hun etnische achtergrond verwacht wordt (Stevens et al., 2003). Rapportages verschillen onder andere door sociale wenselijkheid en door het verschillend ervaren van probleemgedrag (Stevens et al., 2003). Zoals eerder bleek, zijn jongeren van Nederlandse afkomst sneller geneigd hulp te vragen dan jongeren van Marokkaanse afkomst. Zo kan bijvoorbeeld een jongere een laag zelfvertrouwen hebben, maar vanuit zijn achtergrond meegekregen hebben problemen zelf op te lossen en dit niet met anderen te delen. Dit zou dus kunnen betekenen dat deze jongere geen probleemgedrag laat zien of dit in ieder geval niet wordt gerapporteerd, ondanks dat hij of zij een laag zelfvertrouwen heeft.

Huidige onderzoek

In het huidige onderzoek wordt gekeken naar de samenhang tussen probleemgedrag en zelfvertrouwen bij jongeren. Daarnaast wordt bekeken wat voor modererend effect de etniciteit van jongeren op deze eventuele samenhang heeft. Probleemgedrag wordt bepaald aan de hand van vier gebieden, namelijk de gebieden emotionele problemen, gedragsproblemen, problemen met leeftijdsgenoten en hyperactiviteit/aandachtstekort. Door middel van het huidige onderzoek kan bepaald worden waar interventies in de toekomst op gericht kunnen worden, wat mede bepalend kan zijn voor probleemgedrag en in hoeverre dit factoren zijn die te veranderen zijn. Ook kan onderscheid gemaakt worden tussen typen probleemgedrag en waar dit mee samenhangt. Aangezien uit eerder onderzoek en bestaande literatuur geen eenduidig antwoord gekomen is op de vraag wat de samenhang

is tussen probleemgedrag en zelfvertrouwen bij jongeren van verschillende etnische afkomst, zijn probleemgedrag, zelfvertrouwen en etniciteit meegenomen in het onderzoek.

De hoofdvraag die is opgesteld bij het huidige onderzoek is: Wat is de samenhang tussen probleemgedrag en zelfvertrouwen, en hoe is etniciteit hieraan gerelateerd? Er wordt ten eerste onderzocht hoe zelfvertrouwen samenhangt met de vier typen probleemgedrag van de SDQ (emotionele problemen, gedragsproblemen, problemen met leeftijdsgenoten en hyperactiviteit/aandachtstekort). Ten tweede wordt onderzocht hoe Nederlandse jongeren en Marokkaanse jongeren verschillen in zelfvertrouwen. Daarnaast wordt bekeken hoe Nederlandse jongeren en Marokkaanse jongeren verschillen in probleemgedrag, gekeken naar de vier typen probleemgedrag van de SDQ. Tenslotte wordt de modererende rol van etniciteit in de samenhang tussen zelfvertrouwen en probleemgedrag onderzocht.

Methode

Steekproef

Aan het huidige onderzoek hebben 324 meisjes en 371 jongens meegedaan van 14 VMBO- en 4 MBO-scholen, tussen de leeftijden 12 en 18 jaar ($M = 14.94$, $SD = 1.49$). Bij het onderzoek zijn 214 autochtoon Nederlandse jongeren betrokken (100 meisjes en 114 jongens), 189 Marokkaanse jongeren (92 meisjes en 97 jongens), 154 Turkse jongeren (74 meisjes en 80 jongens), 15 Antilliaanse jongeren (7 meisjes en 8 jongens), 46 Surinaamse jongeren (17 meisjes en 29 jongens) en 77 jongeren van overige etniciteiten. De jongeren wonen verspreid door heel Nederland. Wat betreft sociaal-economische status is de steekproef gemiddeld. Zo heeft merendeel een eigen slaapkamer, is merendeel één of twee keer op vakantie geweest in de afgelopen 12 maanden, schat merendeel in dat hun gezin gemiddeld rijk is en heeft tenslotte merendeel meer dan twee computers in hun gezin.

Procedure

Voor het huidige onderzoek zijn data verzameld op VMBO- en MBO scholen. Dit is gedaan bij zowel jongens als meisjes van verschillende etnische afkomsten. Er zijn hiervoor scholen benaderd en gevraagd of ze mee willen werken. Wanneer ingestemd werd, werd er een klassikale en digitale afname van vragenlijsten en een computertaak gedaan. Vooraf aan de afname zijn toestemmingsformulieren ingevuld. Bij jongeren onder de 16 jaar is dit gebeurd door ouders, jongeren boven de 16 jaar hebben deze zelf ingevuld. De vragenlijsten en computertaak zijn anoniem ingevuld en deelname was vrijwillig.

Meetinstrumenten

De vragenlijsten die gebruikt zijn in het huidige onderzoek, zijn de Strength and Difficulties Questionnaire (SDQ) en de Rosenberg Self-Esteem Scale. De SDQ wordt gezien als screeningsinstrument om jongeren met psychiatrische stoornissen op te sporen (Goodman, Ford, Simmons, Gatward, & Meltzer, 2000). De SDQ is gebruikt om de verschillende gebieden van gedragsproblematiek te bekijken. De vragenlijst is gericht op de aanwezigheid van problemen,

gevolgen hiervan voor het dagelijks functioneren en sterke kanten van de respondent. Het is een korte screeningslijst die kijkt naar psychische problematiek en naar vaardigheden, aan de hand van vijf schalen; emotionele symptomen, gedragsproblemen, problemen met leeftijdsgenoten, hyperactiviteit/aandachtstekort en prosociaal gedrag. De vijf schalen bevatten allemaal vijf vragen. De vragen worden beoordeeld aan de hand van een driepuntsschaal, 'niet waar', 'een beetje waar' en 'zeker waar'. Voorbeelditems zijn 'Ik word vaak boos en ben erg driftig' en 'Ik heb minstens één goede vriend of vriendin.' In het huidige onderzoek is alleen gebruik gemaakt van de vier schalen emotionele problemen, gedragsproblemen, problemen met leeftijdsgenoten en hyperactiviteit/aandachtstekort en de schaal prosociaal gedrag is buiten beschouwing gelaten, aangezien aan de hand van deze vier schalen een algemeen beeld van probleemgedrag gegeven kan worden. Er is sprake van een voldoende validiteit en betrouwbaarheid. De Cronbach's alpha is 0.679.

De Rosenberg Self-Esteem Scale is gebruikt om de mate van het zelfvertrouwen van de respondenten te bekijken. Bij deze schaal kan een score tussen 0 en 30 gehaald worden, waarbij hogere scores een lager zelfvertrouwen betekenen. Voorbeelditems zijn 'Ik vind dat ik niet veel heb om trots op te zijn', 'Ik beschik over een aantal goede kwaliteiten' en 'Ik zou willen dat ik wat meer respect had voor mezelf', waarbij de respondent aan kan geven of hij of zij het er sterk mee eens is, het er mee eens is, het er niet mee eens is of het er sterk niet mee eens is. Ook bij deze vragenlijst is sprake van een goede validiteit en een goede betrouwbaarheid. De Cronbach's alpha is 0.862

Analyses

De analyses die bij het huidige onderzoek gebruikt worden, zijn correlatie, een onafhankelijke *t*-toets, een multivariate variantieanalyse (MANOVA) en een multivariate covariantie-analyse (MANCOVA). Door middel van correlatie wordt gekeken naar de samenhang tussen zelfvertrouwen en de verschillende typen probleemgedrag. Aannames waar aan voldaan moet zijn om een correlatie uit te voeren, zijn normaalverdeling van de afhankelijke variabele, een lineair verband en een voldoende grootte van de steekproef. De onafhankelijke *t*-toets kijkt naar het verschil tussen zelfvertrouwen van Nederlandse en Marokkaanse jongeren. Aannames waar aan voldaan moet zijn bij een onafhankelijke *t*-toets zijn een normaalverdeling, onafhankelijke scores, ongeveer even grote groepen bij de categorische variabele en homoscedasticiteit. Door middel van een MANOVA wordt gekeken naar het verschil tussen Nederlandse en Marokkaanse jongeren in de verschillende typen probleemgedrag. Aannames bij een MANOVA zijn een normaalverdeling, onafhankelijke scores en homoscedasticiteit. Tenslotte kijkt de MANCOVA voor alle vier de schalen van de SDQ of er een verschil is in zelfvertrouwen en of er een verschil is tussen etniciteiten. Aannames hierbij zijn een normaalverdeling, onafhankelijke scores, homoscedasticiteit en gelijkheid van covariaten.

Resultaten

In het huidige onderzoek is gekeken naar de samenhang tussen probleemgedrag en zelfvertrouwen, en welke modererende rol etniciteit hierbij speelt. In de resultatensectie zullen de univariate en bivariate data-inspectie en de uitgevoerde analyses met bijbehorende aannames besproken worden.

Univariate data-inspectie

Bij de univariate data-inspectie wordt gekeken naar de algemene kenmerken van de variabelen. Er wordt naar de bij de analyses horende aannames gekeken, namelijk verdeling, normaliteit, uitbijters en missende waarden van de variabelen. Door middel van een frequentietabel is de verdeling van de categorische variabele etniciteit bekeken. De variabele etniciteit is in ongeveer gelijke groepen verdeeld, namelijk 214 autochtoon Nederlandse jongeren en 189 Marokkaanse jongeren. Met behulp van histogrammen, Q-Q plots, scheefheid (skewness) en gepiekttheid (kurtosis) wordt de normaliteit van de numerieke variabelen zelfvertrouwen en de vier typen probleemgedrag bepaald. Als de gestandaardiseerde skewness- en kurtosis scores tussen de -3 en 3 vallen, kan gesproken worden van een normale verdeling.

Tabel 1

Univariate data-inspectie numerieke variabelen

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Z-skewness	Z-kurtosis	Minimale waarde	Maximale waarde
Zelfvertrouwen	1.98	0.60	6.95	3.67	1.00	4.00
Emotionele problemen	1.50	0.45	7.35	1.81	1.00	3.00
Gedragsproblemen	1.44	0.35	7.94	3.38	1.00	2.80
Problemen met leeftijdsgenoten	1.68	0.29	6.32	2.89	1.00	2.60
Hyperactiviteit/aandachtstekort	1.89	0.52	1.12	-3.19	1.00	3.00

Zoals uit Tabel 1 blijkt bij de variabele zelfvertrouwen wijzen zowel de gestandaardiseerde skewness als de gestandaardiseerde kurtosis score niet op normale verdeling. Echter, uit de Q-Q plot blijkt dat zelfvertrouwen voor een groot deel normaal verdeeld is en uit de histogram blijkt scheefheid naar rechts. Er is een logaritmische transformatie uitgevoerd. Hieruit bleek een gestandaardiseerde skewness score van 0.31 en een gestandaardiseerde kurtosis score van -0.87. Omdat dit wel op een normaalverdeling wijst, wordt er gebruik gemaakt van de variabele zelfvertrouwen na de logaritmische transformatie. De skewness score van de variabele emotionele problemen wijst niet op een normaalverdeling, de kurtosis score wijst hier wel op. Uit de Q-Q plot blijkt dat de variabele redelijk normaal verdeeld is en uit de histogram blijkt scheefheid naar rechts. De variabele gedragsproblemen heeft een skewness score en een kurtosis score die beiden geen normaalverdeling betekenen. Uit de Q-Q plot blijkt normaalverdeling, maar uit de histogram blijkt scheefheid naar rechts. De variabele problemen met leeftijdsgenoten heeft een skewness score die niet wijst op een normaalverdeling, de kurtosis score doet dit wel. Uit de Q-Q plot en de histogram blijkt een normaalverdeling. Voor de variabele hyperactiviteit/aandachtstekort wijst de skewness score wel op een normaalverdeling, maar de kurtosis score niet. Uit de Q-Q plot en de histogram blijkt een normaalverdeling. Er is voor gekozen de variabelen emotionele problemen, gedragsproblemen, problemen met leeftijdsgenoten en hyperactiviteit/aandachtstekort toch te gebruiken, ondanks dat ze niet volledig normaal verdeeld zijn.

De univariate uitbijters worden bekeken aan de hand van een boxplot en aan de hand van de minimale en maximale waarden. Bij de variabele zelfvertrouwen is sprake van zes uitbijters. Na de logaritmische transformatie van de variabele zelfvertrouwen was er nog sprake van drie uitbijters. Er is echter voor gekozen de respondenten met deze uitbijters niet te verwijderen. Hier is voor gekozen aangezien deze respondenten op andere vragenlijsten niet extreem scoren en er waarschijnlijk geen sprake is van verkeerde scores en dit dus respondenten zijn die werkelijk hoog scoren op de variabele zelfvertrouwen. Ook bij zowel de variabele emotionele problemen als de variabele gedragsproblemen zijn drie uitbijters gevonden, die niet verwijderd zijn. Bij de variabele problemen met leeftijdsgenoten is er sprake van vijf uitbijters, die wederom niet verwijderd zijn. Bij de variabele hyperactiviteit/aandachtstekort is geen sprake van uitbijters.

De jongeren met missende waarden op een van de variabelen zijn niet meegenomen in het onderzoek, aangezien het aantal overgebleven jongeren nog groot genoeg was uitspraak te kunnen doen over variabelen. Uit de missing value analyse bleek dat bij geen enkele variabele die gebruikt is bij het huidige onderzoek meer dan één procent ontbrak. Hierdoor is een reëel beeld ontstaan van de respondenten. Uit dit lage percentage missende waarden blijkt ook dat er geen bepaalde groep is uitgevallen bij het huidige onderzoek, maar er van zowel de Marokkaanse jongeren als de Nederlandse jongeren een opkomst was die hoog genoeg was om uitspraak te kunnen doen over de data. De uiteindelijke steekproef waarmee de analyses gedaan zijn bestond uit 387 jongeren. 212 Nederlandse jongeren en 175 Marokkaanse jongeren. Jongeren met een andere etniciteit zijn niet meegenomen in het huidige onderzoek.

Bivariate data-inspectie

Bij de bivariate data-inspectie wordt gekeken naar de samenhang tussen variabelen en bij de analyses horende aannames zoals normaliteit, lineariteit en homoscedasticiteit. Tenslotte wordt gekeken naar bivariate uitbijters. Lineariteit kan worden bepaald door middel van een scatterplot. Homoscedasticiteit kan bepaald worden met een Levene's test en betekent gelijkheid van variantie. Er wordt daarnaast naar deze aannames gekeken door middel van een histogram, normal probability plot en een scattermatrix. Voor de variabelen zelfvertrouwen, de vier typen probleemgedrag en afkomst van de jongeren blijkt aan de aannames voldaan. Ook blijkt de Levene's test niet significant, wat duidt op gelijkheid van varianties. De verwachte verdeling en de normale verdeling komen in de normal probability plot bijna helemaal overeen, wat betekent dat residuen normaal verdeeld zijn. Dit blijkt ook uit de histogram. Doordat in de scatterplot de punten allemaal willekeurig zijn en zonder patroon, worden de aannames van lineariteit en homoscedasticiteit bevestigd. Er is geen sprake van bivariate uitbijters.

Zelfvertrouwen en probleemgedrag

Ten eerste is onderzocht hoe zelfvertrouwen samenhangt met de vier typen probleemgedrag (hyperactiviteit/aandachtstekort, emotionele problemen, problemen met leeftijdsgenoten en gedragsproblemen). Dit wordt bekeken door middel van een correlatiematrix.

Tabel 2

Verband tussen zelfvertrouwen en de vier typen probleemgedrag

	1	2	3	4	5
1. Zelfvertrouwen	1	.46**	.33**	.27**	.29**
2. Emotionele problemen	.40**	1	.52**	.31**	.40**
3. Gedragsproblemen	.19**	.14*	1	.23**	.37**
4. Problemen met leeftijdsgenoten	.09	.12	.01	1	-.08
5. Hyperactiviteit/aandachtstekort	.13	.26**	.42**	-.05	1

Noot. Onder 1 betreft de Nederlandse jongeren, boven 1 betreft de Marokkaanse jongeren.

* Correlatie is significant bij 0.05.

** Correlatie is significant bij 0.01.

De correlaties tussen zelfvertrouwen en de vier typen probleemgedrag bleken bij Marokkaanse jongeren allemaal significant (Tabel 2). Aangezien deze correlaties positief zijn, houdt het in dat hoe lager het zelfvertrouwen is bij Marokkaanse jongeren, hoe meer probleemgedrag. Bij Nederlandse jongeren geldt dit significante verband alleen voor emotionele problemen en gedragsproblemen. Dit houdt in hoe lager het zelfvertrouwen, hoe meer emotionele problemen en hoe meer gedragsproblemen. Alle correlaties van problemen met leeftijdsgenoten bleken bij Nederlandse jongeren niet significant. Er is geen samenhang tussen problemen met leeftijdsgenoten en zelfvertrouwen of ander probleemgedrag. Er is echter niet bij alle significante correlaties sprake van sterke correlaties, aangezien ze niet heel dicht bij 1 of -1 liggen. Gekeken naar de vuistregels voor de sterkte van correlaties tussen variabelen, kan geconcludeerd worden dat er bij de Nederlandse jongeren sprake is van een goede correlatie tussen zelfvertrouwen en emotionele problemen. Bij Marokkaanse jongeren is deze correlatie ook goed. Het verband tussen zelfvertrouwen en gedragsproblemen is redelijk bij Nederlandse jongeren. Bij Marokkaanse jongeren is dit verband goed. Er blijkt bij Nederlandse jongeren geen correlatie tussen zelfvertrouwen en problemen met leeftijdsgenoten en geen correlatie tussen zelfvertrouwen en hyperactiviteit/aandachtstekort. Bij Marokkaanse jongeren zijn deze correlaties redelijk. Bij de Marokkaanse jongeren is er sprake van sterkere correlaties dan bij de Nederlandse jongeren. De correlatie tussen zelfvertrouwen en emotionele problemen is vrij sterk. De correlaties tussen zelfvertrouwen en gedragsproblemen, problemen met leeftijdsgenoten en hyperactiviteit/aandachtstekort zijn goed.

Etniciteit en zelfvertrouwen

Ten tweede wordt onderzocht hoe Nederlandse jongeren en Marokkaanse jongeren verschillen in zelfvertrouwen. Dit is gedaan door middel van een onafhankelijke *t*-toets.

De onafhankelijke *t*-toets laat zien dat er een significant effect is van afkomst van jongeren op zelfvertrouwen, $t(385) = -2.38, p < 0.05$. Aangezien een hogere score minder zelfvertrouwen betekent blijkt dat Nederlandse jongeren ($M = 2.04, SD = 0.60$) gemiddeld minder zelfvertrouwen dan Marokkaanse jongeren ($M = 1.91, SD = 0.59$). Er is sprake van een Cohen's *d* van 0.22, oftewel een klein effect.

Etniciteit en probleemgedrag

Ten derde is bekeken hoe Nederlandse jongeren en Marokkaanse jongeren verschillen in probleemgedrag, gekeken naar de vier typen probleemgedrag. Dit is gedaan door middel van een MANOVA.

Tabel 3

Verskil in probleemgedrag tussen Nederlandse jongeren en Marokkaanse jongeren

	Nederlandse jongeren		Marokkaanse jongeren		<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
Emotionele problemen	1.54	0.45	1.46	0.44	.09
Gedragsproblemen	1.40	0.32	1.49	0.38	.01
Problemen met leeftijdsgenoten	1.65	0.29	1.72	0.28	.02
Hyperactiviteit/aandachtstekort	2.04	0.50	1.71	0.49	<.001

Uit de MANOVA bleek dat Nederlandse en Marokkaanse jongeren significant verschilden op de vier typen probleemgedrag, Wilks' Lambda = 0.84, $F(4, 382) = 18.82$, $p < 0.001$. Zoals in Tabel 3 te zien is, is het verschil in emotionele problemen tussen Nederlandse jongeren en Marokkaanse jongeren niet significant ($p = 0.09$). Marokkaanse jongeren lieten meer gedragsproblemen ($p = 0.01$) en meer problemen met leeftijdsgenoten ($p = 0.02$) zien. Tenslotte is bij Nederlandse jongeren meer sprake van hyperactiviteit/aandachtstekort ($p < 0.001$).

Wat is de modererende rol van etniciteit in de samenhang tussen zelfvertrouwen en de vier typen probleemgedrag?

Tenslotte is de modererende rol van etniciteit in de samenhang tussen zelfvertrouwen en probleemgedrag onderzocht, door middel van een MANCOVA.

Tabel 4

De modererende rol van etniciteit in de samenhang tussen zelfvertrouwen en probleemgedrag

	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Emotionele problemen	0.01	1	0.01	0.05	.82
Gedragsproblemen	0.35	1	0.35	3.12	.08
Problemen met leeftijdsgenoten	0.23	1	0.23	2.90	.09
Hyperactiviteit/aandachtstekort	0.51	1	0.51	2.16	.14
Error		383			
Totaal		387			

Noot. De variabelen zijn allen in interactie met etniciteit.

Uit de MANCOVA bleek dat etniciteit geen significante modererende rol speelt in de samenhang tussen zelfvertrouwen en de vier typen probleemgedrag (Wilks' Lambda = 0.98, $F(4, 380) = 1.83$, $p = 0.12$). Dat betekent dat het verband tussen zelfvertrouwen en probleemgedrag is voor Nederlandse jongeren en Marokkaanse jongeren hetzelfde. Voor alle vier de typen probleemgedrag bleek de modererende rol van etniciteit niet significant, zoals te zien is in Tabel 4.

Discussie

In het huidige onderzoek is gekeken naar de samenhang tussen probleemgedrag en zelfvertrouwen bij jongeren. Daarnaast is bekeken wat voor modererend effect de etniciteit van jongeren op deze eventuele samenhang heeft. In het huidige onderzoek is daarvoor gekeken naar Marokkaanse jongeren en Nederlandse jongeren. Door middel van het huidige onderzoek is een verklaring gezocht voor probleemgedrag en in hoeverre dit wordt veroorzaakt door factoren zijn die te beïnvloeden zijn. Met deze informatie kunnen interventies ontwikkeld worden die speciaal op deze factoren gericht zijn. Uit eerder onderzoek en bestaande literatuur is geen eenduidige verklaring gekomen over de samenhang tussen probleemgedrag en zelfvertrouwen bij jongeren van verschillende etnische afkomst. Er bleek uit het huidige onderzoek dat etniciteit geen significante bijdrage levert aan de samenhang tussen zelfvertrouwen en de vier typen probleemgedrag. Dit wil zeggen dat voor de samenhang tussen zelfvertrouwen en probleemgedrag het hebben van een Nederlandse of Marokkaanse achtergrond niet uitmaakt. Dit bleek ook uit eerder onderzoek (Oosterwegel & Vollebregt, 2003; Stevens et al., 2005; Verkuyten, 2005; Wissink et al., 2008).

Ten eerste is onderzocht hoe zelfvertrouwen samenhangt met vier typen probleemgedrag emotionele problemen, gedragsproblemen, problemen met leeftijdsgenoten en hyperactiviteit/aandachtstekort. In tegenstelling tot wat uit eerder onderzoek is gebleken, blijkt uit het huidige onderzoek dat er over het algemeen een redelijk tot goed verband bestaat tussen zelfvertrouwen en de vier typen probleemgedrag. Dit wil zeggen hoe lager het zelfvertrouwen, hoe meer probleemgedrag. Het verband tussen zelfvertrouwen en die vier typen probleemgedrag bleek bij de Marokkaanse jongeren sterker te zijn dan bij de Nederlandse jongeren. Het verband leek het sterkst te zijn tussen zelfvertrouwen en emotionele problemen en het minst sterk tussen zelfvertrouwen en problemen met leeftijdsgenoten. Uiteindelijk bleek dit laatste echter toch geen significant verband.

In het huidige onderzoek werd om te beginnen gekeken naar de samenhang tussen zelfvertrouwen en emotionele problemen, wat een sterk verband bleek te zijn. Uit eerder onderzoek bleek een samenhang tussen het hebben van een laag zelfvertrouwen en emotionele problemen (Trzesniewski et al., 2003). Hierbij werd echter als kanttekening genoemd dat naar alle persoonlijkheidskenmerken van een jongere gekeken moet worden, en niet alleen een laag zelfvertrouwen tot emotionele problemen leidt (Trzesniewski et al., 2003). Aangezien jongeren met een laag zelfvertrouwen vaker emotionele problemen hebben en andersom emotionele problemen vaak

zorgen voor een lager zelfvertrouwen (Leary, 1999), kan het sterke verband tussen zelfvertrouwen en emotionele problemen, dat in het huidige onderzoek gevonden werd, verklaard worden.

Zelfvertrouwen bleek in het huidige onderzoek ook samen te hangen met gedragsproblemen. Eerder onderzoek gaf over het verband tussen zelfvertrouwen en gedragsproblemen tegenstrijdige resultaten. Zo zou een laag zelfvertrouwen een voorspellende factor zijn van externaliserende problemen, door een negatieve houding van jongeren met een laag zelfvertrouwen ten opzichte van anderen, om zichzelf in bescherming te nemen tegen gevoelens van onzekerheid (Donnellan et al., 2006). Maar daarnaast zou een hoog zelfvertrouwen ook voor gedragsproblemen kunnen zorgen, doordat jongeren met een hoog zelfvertrouwen zich beter voelen dan anderen en zij zich hiernaar gaan gedragen (Donnellan et al., 2006). Doordat er meerdere verklaringen bestaan voor het verband tussen zelfvertrouwen en gedragsproblemen, zou het verband tussen zelfvertrouwen en gedragsproblemen verklaard kunnen worden, dat uit het huidige onderzoek bleek.

Gekeken naar problemen met leeftijdsgenoten, bleek uit eerder onderzoek dat er een verband bestaat tussen zelfvertrouwen en problemen met leeftijdsgenoten (Trzesniewski et al., 2003), wat echter uit het huidige onderzoek niet bleek voor Nederlandse jongeren en daarnaast voor Marokkaanse jongeren niet een heel sterk verband was. Zelfvertrouwen is niet bepalend voor hoe iemand zich opstelt ten opzichte van leeftijdsgenoten. De houding van iemand is nooit alleen afhankelijk van zelfvertrouwen, maar wordt door per persoon verschillende factoren bepaald. Andersom betekenen problemen met leeftijdsgenoten niet voor alle jongeren een lager zelfvertrouwen. Mogelijk spelen andere factoren een rol in de relatie tussen zelfvertrouwen en problemen met leeftijdsgenoten. Een voorbeeld is stress over zaken zoals groepsdruk van leeftijdsgenoten, relaties met leeftijdsgenoten en prestaties op school, wat de houding van jongeren kan beïnvloeden en daarmee mogelijk ook de relatie met leeftijdsgenoten (Moksnes, Moljord, Espnes, & Byrne, 2010).

Tenslotte kwam uit eerder onderzoek naar voren dat er een verband bestaat tussen zelfvertrouwen en hyperactiviteit/aandachtstekort, maar dat dit vooral veroorzaakt wordt door de problemen die jongeren ervaren in het dagelijks leven door hun hyperactiviteit/aandachtstekort (Slomkowski et al., 1995). Uit het huidige onderzoek bleek voor Nederlandse jongeren een zwak verband en voor Marokkaanse jongeren een redelijk verband. Er kan geconcludeerd worden dat er bij hyperactiviteit/aandachtstekort bij jongeren niet direct gesproken kan worden van een lager zelfvertrouwen, maar dat bekeken moet worden hoe jongeren met problemen omgaan, die zij in hun dagelijks leven tegenkomen door hun hyperactiviteit/aandachtstekort. Dit verband, ondanks dat het indirect genoemd kan worden, kan de samenhang verklaren die in het huidige onderzoek gevonden is.

Ten tweede is onderzocht hoe Nederlandse en Marokkaanse jongeren verschillen in zelfvertrouwen. Uit het huidige onderzoek is, in tegenstelling tot eerder onderzoek, gebleken dat Nederlandse jongeren gemiddeld minder zelfvertrouwen hebben dan Marokkaanse jongeren. Het verschil in zelfvertrouwen tussen de etnische groepen dat gevonden werd is echter klein. Eerder onderzoek vermeldt dat autochtone jongeren gemiddeld meer zelfvertrouwen hebben dan allochtone

jongeren (Driessen et al., 2003). Dit onderzoek van Driessen et al. (2003) noemt als verklaring hiervoor dat allochtone jongeren mogelijk minder zelfvertrouwen hebben door hun ervaren minderheidspositie en dat, doordat deze negatieve ervaring ontbreekt bij autochtone jongeren door hun meerderheidspositie, autochtone jongeren meer zelfvertrouwen hebben. Het resultaat van het huidige onderzoek kan ondersteund worden met de verklaring dat het behoren tot de minderheidsgroep, in dit geval de groep Marokkaanse jongeren, niet direct een laag zelfvertrouwen betekent maar dat de sterke verbondenheid met hun eigen identiteit van Marokkaanse jongeren een positieve uitwerking kan hebben op hun zelfvertrouwen (McClure et al., 2011; Wissink et al., 2008). Daarnaast heeft de groep Nederlandse jongeren mogelijk meer te maken met persoonlijke en omgevingsfactoren die betrekking hebben op hun zelfvertrouwen, zoals bijvoorbeeld verwachtingen en normen en waarden, die bij hun veel meer gericht zijn op probleemgedrag en zelfvertrouwen dan bij Marokkaanse jongeren (Oosterwegel & Vollebregt, 2003; Stevens et al., 2003). In zowel de Nederlandse als de Marokkaanse groep zitten mogelijk jongeren die zich verbonden voelen met hun eigen groep, of zich niet achtergesteld voelen door jongeren en gebeurtenissen van buitenaf.

Ten derde is bekeken hoe Nederlandse en Marokkaanse jongeren verschillen in probleemgedrag, gekeken naar de vier typen probleemgedrag. De Nederlandse jongeren bleken te verschillen in een aantal typen probleemgedrag met de Marokkaanse jongeren. In emotionele problemen verschilden de jongeren niet. Marokkaanse jongeren lieten gemiddeld meer gedragsproblemen en problemen met leeftijdsgenoten zien. Nederlandse jongeren lieten gemiddeld meer hyperactiviteit/aandachtstekort zien.

Wat betreft emotionele problemen blijkt uit het huidige onderzoek geen verschil te zijn tussen jongeren van verschillende etniciteiten. Dit sluit aan bij eerder onderzoek, waarbij allochtone en autochtone jongeren niet verschilden in emotionele problemen (Dorsselaer et al., 2007). Dit kan verklaard worden door verschillen in zelfrapportage van deze emotionele problemen en de manier waarop met emotionele problemen in verschillende culturen wordt omgegaan (Stevens, 2005). Een andere verklaring kan zijn dat er allochtone jongeren zijn die een sterk gevoel hebben van een eigen etnische identiteit (Ceelen, 2008) en daarom niet meer emotionele problemen hebben van Nederlandse jongeren. Wat betreft gedragsproblemen rapporteren allochtone jongeren dit vaker dan dat autochtone jongeren dit doen (Dorsselaer et al., 2007), wat ook bij het huidige onderzoek werd gevonden. De verklaring hiervoor kan liggen in het gevoel van allochtone jongeren zichzelf te moeten redden, voor zichzelf op te moeten komen en het vasthouden aan normen en waarden uit eigen cultuur, een gevoel wat bij autochtone jongeren mogelijk minder speelt (Pels, 2003; Oosterwegel & Vollebregt, 2003). Vanuit de Marokkaanse achtergrond en opvoeding wordt dit geleerd en mogelijk worden agressie en delinquentie als oplossing gezien om autonomie en zelfrespect te behouden (Pels, 2003). Er ontbreken echter precieze aantallen van jongeren met gedragsproblemen, door verschillen in rapportages van jongeren, ouders en leerkrachten (Stevens et al., 2003). Er blijkt uit het huidige onderzoek ook dat Marokkaanse jongeren meer problemen met leeftijdsgenoten rapporteren dan Nederlandse jongeren.

Er bleek echter uit eerder onderzoek dat dit verschil mogelijk niet afhankelijk is van etnische achtergrond, maar van sociale steun, tegenstellingen tussen culturen, aansluiting met leeftijdsgenoten en tenslotte empathisch vermogen (Vedder, 2008; Eisenberg et al., 2010). Vriendschappen tussen jongeren zijn afhankelijk van in hoeverre deze jongeren zich met elkaar verbonden voelen. Dit is afhankelijk van factoren zoals opleiding, leeftijd, geslacht, gedrag, meningen en houdingen (Völker, Baerveldt, & Driessen, 2008). Tenslotte werd in het huidige onderzoek gevonden dat Nederlandse jongeren vaker hyperactiviteit/aandachtstekort laten zien, wat aansluit bij eerder onderzoek (Dorsselaer et al., 2007). Er is echter nog weinig onderzoek gedaan hiernaar en voor een sluitende verklaring moet gekeken worden naar andere factoren van jongeren waarbij sprake is van hyperactiviteit/aandachtstekort. Dit zijn factoren zoals taal, emotie, aandacht, persoonlijkheid, traumatische gebeurtenissen en motivatie (Dwivedi & Banhatti, 2005).

Er werd in het huidige onderzoek gezocht naar een antwoord op de vraag: Wat is de samenhang tussen probleemgedrag en zelfvertrouwen, en hoe is etniciteit hieraan gerelateerd als modererende factor? Er is geen eenduidig antwoord te geven op deze vraag, aangezien het niet alleen zelfvertrouwen en etniciteit zijn die een doorslaggevende invloed hebben op het vertonen van probleemgedrag bij jongeren. Er zijn veel meer factoren invloed op uitoefenen. Ook zijn beïnvloedende factoren per individu en per groep verschillend en daarnaast ook per type probleemgedrag verschillend. Aangezien er bij Marokkaanse jongeren risicofactoren bestaan zoals tegenstellingen tussen de minder- en meerderheidsgroep, zou dit voor negatieve ervaringen bij deze jongeren uit de minderheidsgroep kunnen zorgen. Er is immers gebleken dat Marokkaanse jongeren meer gedragsproblemen en problemen met leeftijdsgenoten vertonen. Ook is het zelfvertrouwen gemiddeld lager bij Marokkaanse jongeren dan bij Nederlandse jongeren. Er zijn echter beschermende factoren die dit verschil in probleemgedrag tussen verschillende etniciteiten kunnen verkleinen, zoals het sterke gevoel van een eigen etniciteit en verbondenheid met hun eigen cultuur. Daarnaast geldt niet voor alle typen probleemgedrag dat deze vaker voorkomen bij Marokkaanse jongeren. Zo rapporteren Nederlandse jongeren vaker hyperactiviteit/aandachtstekort en verschillen zij in emotionele problemen niet met Marokkaanse jongeren. Ook betekent het hebben van zelfvertrouwen in de meeste gevallen een positievere uitkomst, maar kan veel zelfvertrouwen daarentegen ook weer negatieve uitkomsten hebben (Donnellan et al., 2006). Er zal vervolgonderzoek plaats moeten vinden om vaststellen welke factoren bepalend zijn voor probleemgedrag en wellicht waarom zelfvertrouwen en etniciteit dit niet zijn.

Eén van de sterke punten van het huidige onderzoek is de leeftijdsgroep van de participanten, namelijk tussen 12 en 18 jaar. De jongeren zijn van leeftijden waarop zij in de meeste gevallen al redelijk goed op de hoogte zijn over wat zij willen en vinden van zichzelf en mensen en gebeurtenissen om zich heen (Orth et al., 2010). Ook is het een leeftijd waarbij effectieve interventies om bijvoorbeeld zelfvertrouwen te verbeteren of probleemgedrag te verminderen ingezet kunnen worden, aangezien het een leeftijdsgroep is die voor een groot deel nog in ontwikkeling is (Orth et al.,

2010). Een ander sterk punt is dat er bij het huidige onderzoek op verschillende vlakken een vergelijking is gemaakt tussen twee groepen jongeren. Door een vergelijking te maken tussen een groep met Marokkaanse jongeren en een groep met Nederlandse jongeren kan duidelijk worden hoe het daadwerkelijk zit op het gebied van probleemgedrag en of de bestaande vooroordelen kloppen of uit de lucht gegrepen zijn. Zo zou in de toekomst problematiek aangepakt kunnen worden op de vlakken die uit het onderzoek naar voren zijn gekomen en interventies hierop gericht kunnen worden. Daarnaast zou, door zelfvertrouwen bij het onderzoek te betrekken, bepaald kunnen worden of dit een oorzaak is van probleemgedrag en of hier de eventuele verschillen tussen etniciteiten vandaan komen, of dat andere factoren bepalend zijn. Aangezien uit het huidige onderzoek is gebleken dat zelfvertrouwen een factor is die invloed heeft op het vertonen van emotionele problemen, gedragsproblemen en hyperactiviteit/aandachtstekort, kunnen interventies gericht worden op het verbeteren van zelfvertrouwen door middel van trainingen. Daarnaast is uit het huidige onderzoek gebleken dat het verband tussen zelfvertrouwen en probleemgedrag niet verschilt per etniciteit. Dit is positief aangezien het betekent dat er bij interventies, gericht op zelfvertrouwen, geen onderscheid gemaakt hoeft te worden tussen Marokkaanse en Nederlandse jongeren, aangezien er tussen deze groepen geen verschillen bestaan. Tenslotte is een sterk punt van het onderzoek dat er bij de vragenlijsten geen mogelijkheid was antwoorden niet in te vullen, waardoor missende waarden vrijwel niet voorkwamen en er per respondent een zo compleet mogelijk beeld is ontstaan. Het is echter wel een risico aangezien dit de kans op minder serieus invullen vergrootte.

Er zijn echter ook enkele aanbevelingen voor vervolgonderzoek. Zo zou naast vragenlijsten die door jongeren ingevuld worden, bij vervolgonderzoek, ook gebruik gemaakt kunnen worden van ouders en/of leerkrachten. Door ouders en leerkrachten erbij te betrekken kan het inzicht over hoeveelheden probleemgedrag bij jongeren worden vergroot en de discrepantie tussen rapportages van jongeren, ouders en leerkrachten in kaart gebracht worden. Doordat, naast jongeren zelf, ouders en leerkrachten een beeld geven van jongeren, kan over antwoorden op de vragenlijsten SDQ en RSE beoordeeld worden of deze eenduidig ingevuld zijn of dat er veel verschil is tussen rapportages. Een andere aanbeveling voor vervolgonderzoek is jongeren na een bepaalde tijd weer soortgelijke vragenlijsten voorleggen, om te bepalen of probleemgedrag en zelfvertrouwen constante factoren zijn bij jongeren. Ook zou door middel van longitudinaal onderzoek bepaald kunnen worden of etniciteit op andere leeftijden wel invloed heeft op de samenhang tussen zelfvertrouwen en probleemgedrag, of dat dit niet veranderd.

Er bestaan vooroordelen dat allochtone jongeren meer probleemgedrag laten zien en vaker in de criminaliteit te vinden zijn dan autochtone jongeren. Aan de hand van het huidige onderzoek kan gezegd worden dat deze bestaande vooroordelen over allochtone jongeren niet terecht zijn (Gijsberts & Dagevos, 2004). Marokkaanse jongeren vertonen wellicht vaker probleemgedrag, maar uit het huidige onderzoek is gebleken dat dit niet simpelweg te verklaren is door de etniciteit van de jongeren. Dit komt door veel meer factoren, factoren waar ook Nederlandse jongeren mee te maken hebben.

Referenties

- American Psychiatric Association. (2010). *Publication manual of the American Psychological Association* (6th ed.). Washington, DC: auteur.
- Bellaart, H. (2013). *Opvoeden doen we samen. Laagdrempelige opvoedingsondersteuning in multi-etnische wijken*. Utrecht: FORUM – Instituut voor Multiculturele Vraagstukken.
- Boon, A.E., Haan, A.M. de, & Boer, S.B.B. de (2010). Verschillen in etnische achtergrond van forensische en reguliere jeugd-ggz-cliënten. *Kind en adolescent. Tijdschrift voor pedagogiek, psychiatrie en psychologie*, 31, 16-28.
- Ceelen, T. (2008). Gedetineerde meisjes hebben intensieve behandeling nodig. *JeugdenCo*, 4, 4-7.
- Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic medicine*, 38, 300-314.
- D'Oosterlinck, F. & Legiest, E. (2000). De zorgvraag van kinderen met emotionele en gedragsstoornissen en hun ouders. De jaren '90 vergeleken met de jaren '70. *TOKK*, 25, 95-104.
- Donnellan, M.B., Trzesniewski, K.H., Robins, R.W., Moffitt, T.E., & Caspi, A. (2006). Low self-esteem is related to aggression, antisocial behavior, and delinquency. *Psychological Science*, 16, 328-335.
- Dorselaer, S., E. Zeijl, S. van den Eeckhout, T. ter Bogt, W. Vollebergh (2007). *HBSC 2005. Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. Utrecht: Trimbosinstituut.
- Driessen, G., Doesburgh, J., Ledoux, G., Veen, I. van der, & Vergeer, M. (2003). *Sociale integratie in het primair onderwijs. Een studie naar de relatie tussen sociale, etnische, religieuze en cognitieve schoolcompositie en de cognitieve en niet-cognitieve positie van verschillende groepen leerlingen*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Dwivedi, K. N., & Banhatti, R. G. (2005). Attention deficit/hyperactivity disorder and ethnicity. *Archives of Disease in Childhood*, 90, 10-12.
- Eisenberg, N., Eggum, N.D., & Di Giunta, L. (2010). Empathy-related responding: associations with prosocial behavior, aggression, and intergroup relations. *Social Issues and Policy Review*, 4, 143-180.
- Gijsberts, M. & Dagevos, J. (2004). Concentratie en wederzijdse beeldvorming tussen autochtonen en allochtonen. *Migrantenstudies*, 3, 145-168.
- Goodman, R., Ford, T., Simmons, H., Gatward, R., & Meltzer, H. (2000). Using the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) to screen for child psychiatric disorders in a community sample. *The British Journal of Psychiatry*, 177, 534-539.
- Kuhnen, C.M., & Tymula, A. (2012). Feedback, self-esteem, and performance in organizations. *Management Science*, 58, 94-113.
- Leary, R. (1999). Making sense of self-esteem. *Current Directions in Psychological Science*, 8, 32-35.
- Lier, P.A.C. van (2010). *Van je medeleerlingen moet je het hebben. Over de centrale rol van leeftijdgenoten in de ontwikkeling*. Amsterdam: Vrije Universiteit.

- Mazzone, L., Postorino, V., Reale, L., Guarnera, M., Mannino, V., Armando, M., Fatta, L., De Peppo, L., & Vicari, S. (2013). Self-esteem evaluation in children and adolescents suffering from ADHD. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health: CP & EMH*, 9, 96.
- McClure, A.C., Tanski, S.E., Kingsbury, J., Gerrard, M., & Sargent, J.D. (2010). Characteristics associated with low self-esteem among US adolescents. *Academic Pediatrics*, 10, 238-244.
- Moksnes, U.K., Moljord, I.E.O., Espnes, G.A., & Byrne, D.G. (2010). The association between stress and emotional states in adolescents: the role of gender and self-esteem. *Personality and Individual Differences*, 49, 430-435.
- Murad, S.D., Joung, I.M.A., Verhulst, F.C., Mackenbach, J.P., & Crijnen, A.A.M. (2004). Determinants of self-reported emotional and behavioral problems in Turkish immigrant adolescents aged 11-18. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 39, 196-207.
- Nederlands Jeugdinstuut (n.d.). *Gedragsproblemen*. Verkregen van <http://www.nji.nl/Gedragsproblemen>
- NRC Handelsblad (2014). *Wilders: Ik regel minder Marokkanen*. Verkregen van <http://www.nrc.nl/next/van/2014/maart/20/wilders-ik-regel-minder-marokkanen-1361041>
- Oh, W.O., Park, E.S., Suk, M.H, Song, D.H., & Im, Y. (2012). Parenting of children with ADHD in South Korea: The role of socio-emotional development of children with ADHD. *Journal of clinical nursing*, 21, 1932-1942.
- Oosterwegel, A. & Vollebergh, W. (2003). Jongeren in Nederland en hun waarden. Een onderzoek onder adolescenten van Nederlandse, Turkse, en Marokkaanse herkomst. *Migrantenstudies*, 19, 215-227.
- Oort, F. van (2006). *Emotional and Behavioral Problems of Turkish Adolescents and Young Adults in the Netherlands* (Proefschrift, Universitair Medisch Centrum Rotterdam, Nederland)
- Orth, U., Trzesniewski, K.H., & Robins, R.W. (2010). Self-esteem development from young adulthood to old age: A cohort-sequential longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98, 645-658.
- Postma, S. (2008). JGZ-richtlijn Vroegsignalering van psychosociale problemen. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.
- Selten, J-P., & Cantor-Graae, E. (2005). Social defeat: risk factor for schizophrenia? *British Journal of Psychiatry*, 187, 101-102.
- Slomkowski, C., Klein, R.G., & Mannuzza, S. (1995). Is self-esteem an important outcome in hyperactive children? *Journal of Abnormal Child Psychology*, 23, 303-315.
- Stevens, G.W.J.M., Pels, T., Bengi-Arslan, L., Verhulst, F.C., Vollebergh, W.A.M., & Crijnen, A.A.M. (2003). Parent, teacher and self-reported problem behavior in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 38, 576-585.

- Stevens, G.W.J.M., Pels, T.V.M, Vollebergh, W.A.M., Bengi-Arslan, L., Verhulst, F.C., & Crijnen, A.A.M. (2005). Emotionele problemen en gedragsproblemen bij Marokkaanse, Turkse en Nederlandse 4- tot 18-jarigen in Nederland. *Tijdschrift voor psychiatrie*, *47*, 779-786.
- Stinson, D.A., Logel, C., Shepherd, S., & Zanna, M.P. (2011). Rewriting the self-fulfilling prophecy of social rejection self-affirmation improves relational security and social behavior up to 2 months later. *Psychological science*, *22*, 1145-1149.
- Trzesniewski, K.H., Donnellan, M.B., & Robins, R.W. (2003). Stability of self-esteem across the life span. *Journal of Personality and Social Psychology*, *84*, 205-220.
- Vedder, P. (2008). Cultuur, acculturatie en afwijkende ontwikkeling. *Handboek klinische ontwikkelingspsychologie*, 209-228.
- Vedder, P., Boekaerts, M., & Seegers, G. (2003). Perceived social support and well being in school; The role of students' ethnicity. *Journal of Youth and Adolescence*, *34*, 269-278.
- Verkuyten, M. (2005). Accounting for ethnic discrimination. A discursive study among minority and majority group members. *Journal of Language and Social Psychology*, *24*, 66-92.
- Völker, B., Baerveldt, C., & Driessen, F. (2008). Vriendschap en criminaliteit bij jongeren. *Jeugdcriminologie*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Wissink, I.B., Dekovic, M., Yagmur, S., Stam, G.J., & Haan, M. de (2008). Ethnic identity, externalizing problem behaviour and the mediating role of self-esteem among Dutch, Turkish-Dutch and Moroccan-Dutch adolescents. *Journal of Adolescence*, *31*, 223-240.
- Zwirs, B.W.C. (2006). *Externalizing disorders among children of different ethnic origin in the Netherlands* (Proefschrift, Universiteit Utrecht, Nederland).
- Zwirs, B.W.C., Burger, H., Schulpen, T.W.J., & Buitelaar, J.K. (2007). De signalering van externaliserende stoornissen door Nederlandse, Marokkaanse, Turkse en Surinaamse ouders. *Kind en adolescent*, *28*, 158-166.
- Zwirs, B.W.C., Burger, H., Schulpen, T.W.J., Wiznitzer, M., Fedder, H., & Buitelaar, J.K. (2007). Prevalence of psychiatric disorders among children of different ethnic origin. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *35*, 556-566.